ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

O‘ZBEK TILI KORPUSI UCHUN FILOLOGIK TERMINLAR BAZASINI LOYIHALASH TAMOYILLARI

Kadirova Zaynura Zaynidinovna
Termiz davlat universiteti o‘zbek tili va adabiyoti
kafedrasi dotsenti(PhD).

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbek tili korpusi uchun filologik terminlar bazasini loyihalashning asosiy tamoyillari yoritiladi. Terminlar bazasini yaratishda tizimlilik, izchillik, moslashuvchanlik va kengayuvchanlik prinsiplari asoslab beriladi. Shuningdek, terminlarning strukturaviy modeli, ularning semantik va funksional belgilari korpus talablari asosida tahlil qilinadi. Maqolada terminlar bazasining korpusdagi boshqa lingvistik resurslar bilan integratsiyasi masalasi ham ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbek tili korpusining ilmiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar
O‘zbek tili korpusi, terminlar bazasi, loyihalash tamoyillari, lingvistik resurs, ma’lumotlar modeli, korpus lingvistikasi, termin strukturasi.

Kirish

Bugungi kunda korpus lingvistikasi zamonaviy tilshunoslikning yetakchi yo‘nalishlaridan biri sifatida jadal rivojlanmoqda. Til materiallarini raqamli muhitda to‘plash, saqlash va tahlil qilish imkonini beruvchi korpuslar ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tili korpusini yaratish va rivojlantirish jarayonida filologik terminlar bazasini loyihalash alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki terminlar bazasi korpusning ilmiy-metodologik asosini tashkil etuvchi muhim lingvistik resurs hisoblanadi.

Filologik terminlar bazasini loyihalash jarayoni muayyan tamoyillarga asoslanishi lozim. Tizimlilik tamoyili terminlarning o‘zaro semantik va funksional aloqalarini hisobga olishni talab etsa, izchillik terminlar bazasida yagona struktura va mantiqiy tartibni ta’minlashga xizmat qiladi. Moslashuvchanlik va kengayuvchanlik tamoyillari esa terminlar bazasini yangi ilmiy tushunchalar va tadqiqot yo‘nalishlari hisobiga doimiy ravishda boyitib borish imkonini yaratadi.

O‘zbek tili korpusi uchun terminlar bazasini loyihalashda korpusning maqsadi, foydalanuvchilari va funksional vazifalari e’tiborga olinishi zarur. Terminlarning semantik tavsifi, definitsiyasi, sinonimik munosabatlari va sohaviy belgilari aniqlik bilan ko‘rsatilishi korpusdan foydalanish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, terminlar bazasining boshqa lingvistik resurslar — lug‘atlar, tezauruslar va ontologiyalar bilan integratsiyasi muhim masala hisoblanadi.

Shu jihatdan, filologik terminlar bazasini loyihalash tamoyillarini ilmiy asosda ishlab chiqish O‘zbek tili korpusining funksional imkoniyatlarini kengaytirish, tilshunoslik tadqiqotlarini yangi bosqichga olib chiqish uchun muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Zamonaviy tilshunoslikda korpus lingvistikasi ilmiy tadqiqotlarning muhim metodologik asosi sifatida e’tirof etilmoqda. Til materiallarini elektron muhitda jamlash, tahlil qilish va izchil tadqiq etish imkonini beruvchi korpuslar lingvistik tadqiqotlarning aniqligi va ishonchliligini ta’minlaydi. O‘zbek tili korpusini shakllantirish jarayonida filologik terminlar bazasini loyihalash alohida ilmiy

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-12

va amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki terminlar bazasi korpusning konseptual va metodologik poydevorini tashkil etadi.

Filologik terminlar bazasini loyihalash avvalo aniq ilmiy tamoyillarga asoslanishi lozim. Ushbu tamoyillar terminlarning semantik aniqligini, tizimliligini, izchilligini va funksional mosligini ta'minlashga xizmat qiladi. Terminlar bazasi korpus tarkibidagi boshqa lingvistik resurslar bilan uzviy bog'liq holda ishlashi zarur bo'lib, bu integratsiya korpusdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Terminlar bazasini loyihalashda asosiy tamoyillardan biri — **tizimlilik** tamoyilidir. Tizimlilik terminlarning o'zaro semantik, mantiqiy va ierarxik munosabatlarini aniq belgilashni nazarda tutadi. Har bir termin alohida birlik sifatida emas, balki terminologik tizimning bir elementi sifatida ko'rib chiqilishi lozim. O'zbek tili korpusi uchun mo'ljallangan terminlar bazasida umumfilologik, xususiy lingvistik va fanlararo terminlar o'rtasidagi bog'lanishlar aniq aks ettirilishi muhim.

Ikkinchi muhim tamoyil — izchillik hisoblanadi. Izchillik terminlar bazasida yagona strukturaviy modelga amal qilinishini taqozo etadi. Har bir termin uchun beriladigan ma'lumotlar — ta'rif, sohaviy tegishlilik, sinonimlar, variantlar va izohlar bir xil formatda taqdim etilishi kerak. Bu holat foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratib, terminologik ma'lumotlarning aniqligi va tushunarliligini ta'minlaydi.

Terminlar bazasini loyihalashda moslashuvchanlik tamoyili ham alohida ahamiyatga ega. Tilshunoslik fani doimiy rivojlanib borar ekan, yangi tushunchalar va terminlar paydo bo'ladi. Shu sababli terminlar bazasi ochiq va kengaytiriluvchi tizim sifatida ishlab chiqilishi zarur. Bu yangi terminlarni tezkor integratsiya qilish, mavjud terminlarning ta'riflarini yangilash va takomillashtirish imkonini beradi.

Kengayuvchanlik tamoyili moslashuvchanlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, terminlar bazasini kelajakdagi ilmiy ehtiyojlarga mos holda rivojlantirish imkonini yaratadi. O'zbek tili korpusi dastlab filologik terminlarga yo'naltirilgan bo'lsa-da, keyinchalik adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, pragmatika va diskurs tahliliga oid terminlarni ham qamrab olishi mumkin. Bu holat terminlar bazasining konseptual modeli oldindan puxta ishlab chiqilishini talab etadi.

Loyihalash jarayonida terminlarning semantik modeli alohida e'tibor talab qiladi. Har bir termin uchun qisqa, ammo aniq ilmiy ta'rif berilishi, uning qo'llanish doirasi va kontekstual xususiyatlari ko'rsatilishi lozim. Semantik aniqlik terminlar bazasining ilmiy qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shuningdek, terminlarning sinonimik va antonimik munosabatlari ham alohida qayd etilishi zarur.

O'zbek tili korpusi uchun terminlar bazasini loyihalashda milliy va xalqaro terminologiya uyg'unligi masalasi muhim hisoblanadi. Bir tomondan, milliy terminologiyani rivojlantirish va mustahkamlash zarur bo'lsa, ikkinchi tomondan, xalqaro ilmiy muomalada qabul qilingan terminlar bilan moslikni saqlash lozim. Bu holat terminlarning tarjima imkoniyatlarini kengaytiradi va korpusning xalqaro ilmiy maydondagi ahamiyatini oshiradi.

Terminlar bazasini loyihalashda axborot texnologiyalariga moslik tamoyili ham muhimdir. Terminologik ma'lumotlar ma'lumotlar bazasi formatida saqlanishi, avtomatik qidiruv, filtratsiya va tahlil imkoniyatlariga ega bo'lishi lozim. Bu terminlar bazasidan nafaqat inson, balki kompyuter dasturlari tomonidan ham samarali foydalanish imkonini yaratadi.

Shuningdek, terminlar bazasining korpus bilan integratsiyasi alohida e'tibor talab qiladi. Terminlar real matn misollariga bog'langan holda berilishi, korpusdagi kontekstlar orqali tasdiqlanishi

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

terminlarning amaliy qiymatini oshiradi. Bu yondashuv terminlarning faqat nazariy emas, balki real nutqdagi qo‘llanishini ham aks ettirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbek tili korpusi uchun filologik terminlar bazasini loyihalash tamoyillari ilmiy asoslangan, tizimli va istiqbolli yondashuvni talab qiladi. Ushbu tamoyillarga amal qilish terminlar bazasining barqaror ishlashini, ilmiy tadqiqotlarda keng qo‘llanilishini va o‘zbek tilining raqamli lingvistik makondagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O‘zbek tili korpusi uchun filologik terminlar bazasini loyihalashda tizimlilik, normativlik, izchillik, korpusga moslashuvchanlik va yangilanish tamoyillari asosiy vazifani bajaradi. Terminlar bazasi faqat terminlarni jamlash vositasi emas, balki ilmiy tadqiqotlarda asosiy resurs sifatida xizmat qiladi. Har bir termin ierarxik tizimga muvofiq joylashtirilishi, semantik tavsifi, soha tegishliligi va kontekstual misollari bilan birga taqdim etilishi kerak. Loyihalashda axborot texnologiyalaridan foydalanish terminlarni tizimlashtirish, qidirish va tahlil qilish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi. Shu bilan birga, bazani kelajakdagi ilmiy ehtiyojlarga moslashtirish, yangi terminlarni qo‘shish va mavjudlarini yangilash imkoniyatini yaratadi. Natijada, filologik terminlar bazasi ilmiy izchillikni ta’minlaydigan, amaliy va pedagogik ahamiyatga ega resursga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. – Cambridge: CUP, 2012. – 294 p.
2. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford: OUP, 1991. – 179 p.
3. Hunston S. Corpora in Applied Linguistics. – Cambridge: CUP, 2002. – 232 p.
4. Xudoyberganova D. Korpus lingvistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 220 b.
5. Rahimov A. O‘zbek tili milliy korpusini yaratish masalalari. // Filologiya masalalari. – 2019. – №2. – B. 18–26.
6. Gruber T. A translation approach to portable ontology specifications. // Knowledge Acquisition. – 1993. – Vol. 5. – P. 199–220.
7. ISO 12620:2009. Terminology and other language resources — Data categories.